

Красовська О. О., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

СУЧАСНІ НАУКОВІ ЗДОБУТКИ У ГАЛУЗІ ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито проблеми сучасних досліджень, які мають інноваційний характер і пов'язані з упровадженням нових педагогічних технологій в галузі мистецької освіти. Наведено основні напрями сучасних науково-педагогічних досліджень у галузі мистецької освіти України. Визначено особливості художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової та загальноосвітньої школи; узагальнено внесок українських діячів освіти та культури в розбудову національної системи мистецької освіти.

Ключові слова: мистецька освіта, професійна підготовка вчителя, художньо-педагогічна підготовка, інноваційні технології.

Аннотация. В статье раскрыты проблемы современных исследований, которые имеют инновационный характер и связаны с внедрением новых педагогических технологий в отрасли художественного образования. Наведены основные направления современных научно-педагогических исследований в отрасли художественного образования Украины. Определены особенности художественно-педагогической подготовки будущих учителей начальной и общеобразовательной школы; обобщен вклад украинских деятелей образования и культуры в развитие национальной системы художественного образования.

Ключевые слова: художественное образование, профессиональная подготовка учителя, художественно-педагогическая подготовка, инновационные технологии.

Annotation. The problems of modern researches, that have innovative character and related to introduction of pedagogical innovative technologies to the sphere of artistic education, are reflected in the article. The main directions of modern scientific and educational researches in the field of art education in Ukraine are proposed. The features of artistic and pedagogical training of future teachers of primary and secondary school are defined; the contribution of Ukrainian leaders of education and culture in the development of a national system of art education is summarized.

Keywords: artistic education, professional training of teacher, artistic and pedagogical training, innovative technologies.

Зміст сучасних науково-педагогічних досліджень обумовлений історичною традицією вітчизняної науки і спрямований на задоволення інтересів українського суспільства, в якому гостро відчувається потреба у реформуванні системи професійної підготовки майбутніх педагогів у галузі мистецької освіти. Позитивні зрушення у вітчизняній системі освіти можливі за умови забезпечення її кваліфікованими вчителями, здатними здійснювати особистісний та творчий розвиток учнів. Перспективні напрями наукових досліджень в означеній галузі мають особливе значення для розбудови в Україні мистецької освіти, створення її теоретико-методичного підґрунтя. Спектр досліджуваних проблем теорії, історії та методики мистецької освіти, художньо-педагогічної підготовки педагогічних кадрів за останні роки є досить широким, проте можна виокремити ключові теми, наукові розробки, які не тільки привертати особливу увагу дослідників, а й можуть презентувати напрями розвитку системи мистецької освіти в Україні.

Проблема гуманізації мистецької освіти, художньо-педагогічної підготовки майбутніх фахівців, дотримання гуманістичних орієнтирів навчання мистецтва є однією з визначальних для цієї галузі педагогічної науки. Музична, хореографічна, образотворча підготовка педагогічних працівників має бути зорієнтованою на особистість як найважливішу цінність. Головною потребою мистецької освіти визнано забезпечення гуманістичного спрямування художньої навчальної діяльності, цілеспрямоване перетворення здобутків світового та національного мистецтва у особистісно-творчий естетичний досвід майбутнього фахівця.

У педагогіці та психології вищої школи дослідження професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя початкових класів як компетентного, здатного до саморозвитку в умовах нової структури і змісту початкової освіти здійснювали Н. Бібік та О. Савченко; загальні принципи організації педагогічного процесу та основні напрями конструювання змісту психолого-педагогічної підготовки, що забезпечують формування вчителя-новатора, який перебуває у постійному пошуку ефективних і раціональних методів навчання і виховання розкрито в роботі Л. Хомич; формування творчої особистості дослідили Н. Кічук та С. Сисоєва; організацію професійного самовиховання майбутніх вчителів початкових класів висвітлив О. Кучерявий, формування етичної компетентності майбутніх вчителів початкових класів дослідила Л. Хоружа.

Відомі вчені, методисти та фахівці у галузі мистецької освіти, філософії, професійної педагогіки і психології та мистецтвознавства займаються різноплановими дослідженнями, вивченням і впровадженням позитивного педагогічного досвіду з метою зробити процес оволодіння мистецькою освітою ефективним. Наукові ідеї психології, педагогіки, мистецтвознавства та культурознавства щодо гуманізації й гуманітаризації освіти розкриті С. Гончаренком, І. Зязюном, В. Краєвським, Ю. Мальованим та Н. Ничкало.

Вихідні концептуальні положення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у галузі мистецької освіти наведено у статтях Конституції України, законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту»; основних положеннях Національної доктрини розвитку освіти, Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття), Державної програми «Вчитель», «Положення про ступеневу систему освіти в Україні»; Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, запропонованій Л. Масол, Концепції підготовки майбутніх учителів до забезпечення основ мистецької освіти учнів початкової школи, розробленій О. Хижною, Концепції використання мистецтва у розвитку творчої індивідуальності майбутніх педагогів професійного навчання обґрунтованій О. Отич та в змісті інших законодавчих та нормативних документів, які визначають діяльність вищих гуманітарних та педагогічних закладів освіти.

Проблема актуальності мистецької освіти у структурі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи розглядається в багатьох сучасних наукових дослідженнях. Значення фахової компетентності майбутнього вчителя у процесі викладання мистецьких дисциплін підкреслюється в педагогічних працях І. Зязюна, С. Коновець, Л. Масол, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалки, О. Рудницької, О. Шевнюк, Л. Хомич. Актуальні проблеми мистецького навчання у сучасній загальноосвітній школі всебічно вивчали Є. Антонович, В. Бабенко, Л. Бабенко, Л. Бичкова, І. Кириченко, Є. Ковальов, С. Коновець, Л. Любарська, О. Максименко, Л. Масол, Н. Панченко, Н. Ростовський, В. Шпільчак, Л. Хлебнікова.

Опануванню проблеми естетичного виховання та розвитку мистецької освіти в історії педагогічної думки присвячені наукові праці О. Васюти, В. Ворожбіт, О. Донченко, І. Зарудної, А. Калениченко, Д. Мартиненка, Є. Марченка, О. Овчарук, А. Омельченко, Г. Самойленка. Грунтовні історичні розвідки з питання становлення і розвитку музичної та художньої освіти в Україні представлені у наукових мистецтвознавчих та педагогічних дослідженнях С. Коновець, С. Радкевич, Ю. Рудчука, Р. Шмагала, К. Чечені.

Метою нашої статті є висвітлення сучасних дослідницьких проблем, що мають інноваційний характер та пов'язані із впровадженням нововведень у процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у галузі мистецької освіти. Аналіз наукових здобутків у галузі мистецької освіти та окреслення її пріоритетних завдань нині особливо на часі. Виявлення вже досягнутого, з одного боку, і окреслення дослідницьких перспектив, з іншого, містять потенціал подальшого розвитку теорії і методики мистецької освіти та можуть стати поштовхом для виникнення нових ідей і концептуального осмислення інноваційних проєктів.

Фахова підготовка педагогів початкової школи потребує всебічної, культурної та мистецької освіченості особистості майбутнього вчителя, формування професійно значущих знань та умінь, здатності до новаторства,

творчості та самореалізації. Мистецька освіта містить потужний потенціал для навчання, виховання і розвитку професійної майстерності майбутнього педагога початкової школи і є компонентом змісту його фахової підготовки.

Методологічним підґрунтям побудови процесу ефективної фахової підготовки майбутнього вчителя в галузі мистецької освіти є впровадження гуманістичного підходу. В контексті гуманізації мистецької освіти за останні роки були виконані дослідження, які, спрямовуючи наукову думку на пошук загальнолюдських вимірів мистецької освіти, відкривають шлях до удосконалення практики та внесення інноваційних перетворень у викладання художньо-педагогічних дисциплін професійно орієнтованого циклу. Це насамперед, праці О. Рудницької, яка розкрила освітні, виховні та розвивальні можливості впливу мистецтва на особистість майбутнього фахівця. Як зазначає О. Рудницька, «завданням особистої орієнтації зумовлюють необхідність набуття вчителем нетипових для традиційної освіти вмінь: розкривати учням переживання, особистісне бачення мистецького твору; активізувати їхні процеси переживання: «відчувати» внутрішній світ іншого, його особистісні потреби; здійснювати діалогічне спілкування: імпровізувати; бути драматургом, режисером; учасником тих чи інших педагогічних ситуацій» [1, с. 34].

Основу професійної позиції вчителя становить стиль педагогічного мислення, оволодіння яким виявляється у «зміщенні» установок із змістово-процесуальних аспектів навчання (що засвоїв, що зробив, яким чином мислить) на ціннісно-сміслові (місце, роль художнього пізнання у життєвій самореалізації учня, стимулювання процесів усвідомлення ним самоцінності мистецького твору). У такий спосіб, реформування освіти потребує з одного боку, «вчителя нової формації», а з іншого – його підготовка стає реальною тільки у межах нової освітньої парадигми особистісно орієнтованого підходу до мистецької освіти.

Нетрадиційний підхід представлено у докторському дослідженні О. Отич «Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання», в якому відстоюються позиції поєднання мистецького світу і світу людини, досягнення високого рівня професіоналізму і збереження індивідуальності, взаємодії навчального пізнання і творчої діяльності. На думку дослідниці, не відмова від професіоналізму, а розвиток здатності до індивідуального творчого вибору мають нині становити мету підготовки фахівців. Особливої гостроти і теоретичної значущості в контексті розвитку гуманістичних засад мистецької освіти набувають проблеми формування диспозицій особистості як внутрішньої схильності до мистецької діяльності [2].

Розвиток системи художньо-педагогічної освіти на гуманістичних засадах лежить в основі наукового дослідження В. Орлова «Теоретичні та методичні засади професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін». Вчений наголошує на тому, що в сучасних умовах основою професійного розвитку особистості є гуманістична спрямованість, людиноцентризм,

особистісна орієнтованість та індивідуалізація професійної мистецької і педагогічної освіти, інтенсивний художньо-естетичний розвиток у спілкуванні з мистецтвом і учнями. Автор відстоює думку про створення технологій професійного становлення особистості майбутнього вчителя, які стануть основою науково-методичного забезпечення процесу професійного становлення фахівця, що здійснюється на факультетах мистецького профілю вищих педагогічних навчальних закладів [3].

Монографію Г. Падалки «Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін» присвячено науковій розробці і обґрунтуванню методологічних засад, принципів, педагогічних умов, методів викладання навчальних дисциплін з різних видів мистецтва. У науковій праці висвітлюються функції мистецької освіти, проблеми художнього пізнання, завдання втілення гуманітарної парадигми, забезпечення національної основи навчання мистецтва, а також питання досягнення цілісності навчального процесу, його культуровідповідності і естетичної спрямованості, потреби і можливості індивідуалізації навчання мистецтва, спонукання учнів до рефлексивного сприймання художніх творів. Визначається педагогічна сутність словесних, демонстраційно-образних, художньо-практичних методів навчання, специфіка уроків мистецтва, особливості впровадження модульної технології навчання мистецьких дисциплін [4].

Попри значні досягнення, проблема формування особистості в цільовій системі мистецьких цінностей лишається відкритою. Потребують розв'язання питання з'ясування педагогічних стимулів, шляхів опосередкованого впливу і на мистецький розвиток особистості, і на формування особистості засобами мистецтва у різних вікових групах учнівської і студентської молоді, у розмаїтті різновидів художньої діяльності. Методологічним орієнтиром розширення інноваційних підходів у педагогічній практиці слід вважати національну основу мистецької освіти.

У контексті дослідження національних пріоритетів розвитку мистецької освіти слід окреслити перспективні аспекти. Це, зокрема, питання модернізації її змісту на національній основі, визначення методичних засад вивчення спадщини і сучасної творчості українських авторів, розробки принципів відбору навчального матеріалу з урахуванням потреб становлення національної самосвідомості засобами мистецтва. М. Черепанин ефективно розробляє тематику регіональних підходів у становленні мистецької освіти. Науковий інтерес становлять дослідження методики використання українських виконавських традицій у музичному навчанні Л. Воевідко. Формування національної самосвідомості особистості підлітків у процесі музичної освіти дослідила І. Єгорова, хореографічної діяльності – І. Газіна, педагогічних умов засвоєння народних звичаїв і мистецьких традицій – В. Стрельчук.

Інноваційні проблеми практики безпосередньо торкаються розробки нових концептуальних підходів до модернізації мистецької освіти. У цьому контексті привертають увагу дослідницькі здобутки Т. М. Турчин, які свідчать

не тільки і не стільки про наукову підтримку інновацій, скільки про теоретичне обґрунтування нових орієнтирів розвитку початкової музичної освіти в Україні. Важливого значення в контексті означених досліджень набуває розробка принципових підходів до введення змін на основі впровадження національної парадигми навчально-виховного процесу, актуалізація синтезованих форм музичної діяльності школярів, застосування методики, що є іманентною сутності художньо-образного освоєння світу.

Нині особливого значення набуває художньо-педагогічна історіографія. Виявлення нового в науці без опори на вивчення відомого – порожнє, а замкнення у традиційних підходах, у тих самих проблемах, не опосередкованих новачками, – не є життєздатним. Мистецькі реалії сучасності і минулого в їх взаємозв'язку і взаємозалежності розглянуто у докторських дисертаціях С. Радкевич, Р. Шмагала, В. Шульгіної. Чимало досліджень присвячено темі історії національної культури та мистецької освіти. Це робота В. Шульгіної щодо виявлення особливостей розвитку музичної освіти в Україні [5].

С. Радкевич у монографії «Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю» визначив основні етапи становлення вітчизняної професійної технічної освіти художньо-мистецького спрямування [6]. Р. Шмагало представив багатопланове комплексне дослідження, яке є чи не найпершою спробою панорамного висвітлення мистецької освіти України у вирішальне століття становлення її сучасного типу – від середини ХІХ ст. до середини ХХ ст., охоплюючи функціонування мистецько-освітніх закладів і поза межами Батьківщини. Авторіві вдалося сформувати науково-інформативну базу мистецько-освітніх даних, добутих з літератури, періодики, статистики зазначеного часу, з архівів, музеїв, звітів навчальних закладів, переписки й інших джерел в Україні та в багатьох європейських країнах, США і Канаді. Спираючись на потужну інформативну основу, автор визначив, що мистецька освіта є субдисципліною мистецтвознавчої науки, галуззю мистецтвознавчих досліджень [7].

Слід констатувати розширення проблематики історико-педагогічного характеру, різноманітнішою стала тематика історичних досліджень, збагатилась їхня джерельна база. У полі зору вчених знаходяться різноманітні питання історії мистецького виховання. Зокрема, дослідження проблем розвитку музично-естетичного виховання в гімназіях України у ХІХ та на початку ХХ століття здійснював Т. Грищенко, розвитку музично-педагогічної думки в Україні на початку ХХ століття – О. Овчарук, музично-естетичного виховання в українській педагогіці кінця ХVІ–ХVІІІ століття – А. Омельченко, розвитку музичної освіти в навчальних закладах Києва у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття – О. Цвігун, музичного виховання школярів у діяльності композиторів Західної України – І. Фрайт.

Суттєвий потенціал розвитку інноваційних процесів у мистецькій освіті містять дослідження, пов'язані з підготовкою педагогів – майбутніх учителів музики, образотворчого мистецтва, хореографії, керівників позакласної

художньо-виховної роботи. Фундаментальністю надбань у цьому напрямі характеризуються дослідження В. Орлова, в яких визначено принципи розвитку професійної культури майбутніх учителів мистецьких дисциплін [2]; С. Коновець, яка розкрила методiku і технології формування творчих якостей майбутніх учителів образотворчого мистецтва [8]; О. Хижної, яка вперше розробила концепцію підготовки вчителів до забезпечення основ мистецької освіти в учнів початкової школи за умов активізації емоційно-позитивного ставлення студентів до мистецько-виховної діяльності, створення художньо-педагогічного середовища для професійно-особистісного їх розвитку, формування професійно значущих якостей особистості вчителя [9].

«Проблемне поле» теоретико-методичних здобутків у галузі художньо-педагогічної підготовки вчителя – надзвичайно широке. Від учителя залежить забезпечення якісних основ художньо-естетичного розвитку дітей і юнацтва. Конструктивно-інноваційний вплив на удосконалення мистецької освіти справило докторське дослідження М. Букача, кандидатські роботи І. Боднарук та П. Ніколаєнко, присвячені проблемам змісту та організації педагогічної практики студентів музично-педагогічних факультетів у ВНЗ, з'ясування особливостей формування індивідуального стилю художньо-педагогічної діяльності майбутніх учителів Е. Власенка, професіоналізму студентів ВНЗ у процесі методичної підготовки І. Лисакової, педагогічних переконань майбутніх учителів хореографії Ю. Ростовської, професійної культури майбутніх учителів музики І. Шевченко та образотворчого мистецтва М. Пічкур.

Широкі наукові надбання в галузі підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін не «відмінюють» і не спрощують завдання пошуку нових наукових підходів до визначення професійних орієнтирів мистецько-фахового, педагогічного, соціального становлення кваліфікованих фахівців сучасного покоління, покликаних забезпечити впровадження мистецьких цінностей у широке середовище учнівської молоді.

На думку О. Жорнової, вимога культуроорієнтованої мистецької освіти має стати засобом довгострокової стратегії її розвитку. Впровадження художньої культури в систему загальної шкільної освіти і підготовку вчителів мистецьких дисциплін Л. Масол, Т. Рейзенкіндта О. Щолокова розцінюють як основу для визначення шляхів впровадження в життя стратегії і тактики розвитку вітчизняної мистецької освіти.

Стрижневими проблемами розвитку мистецької освіти є пізнання мистецьких явищ, їх інтерпретації і творення, оскільки зміст освіти реалізується не стільки у знанневій, скільки в діяльнісній формі. Для прикладу у науково-методичній праці Л. Масол подано новітню концепцію поліцентричної інтеграції змісту загальної мистецької освіти, розкрито функції та принципи загальної мистецької освіти, інноваційні науково-методичні підходи та художньо-педагогічні технології викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» у початковій школі, розглянуто питання оцінювання освітніх результатів учнів [10].

Загалом проблеми творчого розвитку особистості презентують нині важливу складову інноваційних процесів у мистецькій освіті і відображені у дослідженнях цікавих і різноманітних тем – таких, як формування творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення основ композиції, які здійснила О. Кайдановська. Методику формування музично-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів досліджував С. Олійник, методику формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва – М. Стась та ін. Широке дослідження проблеми творчого становлення особистості засобами мистецтва цілком виправдане, адже мистецька діяльність – це насамперед творчість.

На думку О. Ролінської, проблеми застосування евристичних методів у мистецькому навчанні мають прогностичний характер. За останні роки підвищився інтерес науковців до проблем формування художньо-образного мислення особистості. Так, О. Бурська і Н. Мозгальова дослідили методичні основи розвитку музично-виконавського мислення студентів, О. Полатайко – формування художньо-образного мислення майбутнього вчителя у процесі інтерпретації творів мистецтва.

У стратегії оновлення мистецької освіти, на думку А. Щербо та С. Науменка, акцентованими мають стати проблеми розвитку художніх здібностей особистості. Українська педагогіка має суттєві надбання в цьому плані. Водночас зауважимо, що за межами наукового пошуку все ще лишаються проблеми роботи з підготовки мистецької та педагогічної студентської еліти. Виходом на значно вищий інноваційний рівень дослідницького пошуку відзначається проблематика, пов'язана із діагностикою мистецької розвиненості особистості. Актуальними нині є проблеми залучення студентів до самопізнання, самооцінювання, рефлексивного осягнення власних мистецько-педагогічних здобутків. Потребують дослідження проблеми адекватного оцінювання результатів професійної мистецької підготовки студентів, особливо у зв'язку з впровадженням модульної системи навчання. Серйозним завданням сучасності є розробка і обґрунтування педагогічного інструментарію (ідей, концепцій, дидактичних матеріалів тощо) щодо використання інформаційних технологій у мистецькій освіті. Значні і змістовні досягнення Н. Белявіної, М. Дергач, О. Чайковської уможливають продуктивний наступний дослідницький пошук у цій галузі.

Однак, потребують подальшого розвитку і впровадження наукові підходи, де власна логіка розвитку теоретико-методичних засад мистецької освіти зумовлюється закономірностями мистецтва, зокрема важко перебільшити значення питань розробки акмеологічних методів навчання мистецтва. Концептуальні засади акмеологічної стратегії формування професійної майстерності вчителя представлено у фундаментальному дослідженні А. Козир, смисловим ядром якого виступає ідея щодо спрямування навчання на бездоганне, досконале і нестандартне виконання студентами мистецько-педагогічної діяльності [11]. Суттєвими не лише для практико-орієнтованих

інноваційних процесів, а й для розвитку теоретичних засад мистецької освіти слід вважати розробку проблеми забезпечення гедоністичних засад мистецької освіти. На часі подальший аналіз аксіологічної складової мистецтва в контексті педагогічного дослідження, з'ясування педагогічних засобів реалізації оцінювальної функції художніх творів у навчально-виховному процесі, визначення особливостей залучення учнівської молоді до оцінювальної діяльності.

З врахуванням проведеного дослідження можна зробити висновок, що нині особливої уваги потребує визначення і розробка проблем, які містили би в собі інноваційний потенціал удосконалення педагогічної практики не шляхом внесення «косметичних правок», а дослідження суттєвих моментів модернізації мистецької освіти. Все ще лишаються актуальними питання підвищення наукової виваженості у структуруванні наукового дискурсу дисертаційних робіт з теорії і методики мистецької освіти, формулювання наукового апарату дослідження, вивірення стилістики тощо. Потребують підвищеної уваги вибір і аналіз першоджерел вирішення обраної проблематики, встановлення причинно-наслідкових зв'язків між науковими фактами і явищами.

1. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька. Навчальний посібник / О. П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
2. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : монографія / О. М. Отич; Акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. – 752 с.
3. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін : Монографія / В. Ф. Орлов / За заг. ред. І. А. Зязюна. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
4. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін : монографія / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
5. Шульгіна В. Д. Нариси з історії української музичної культури : джерелознавчий пошук : монографія / В. Д. Шульгіна; Державна академія керівних кадрів культури і мистецтва. – К. : ДАКККіМ, 2007. – 275 с.
6. Радкевич В. О. Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю : Монографія / В. О. Радкевич; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Укр ІНТЕЛ, 2010. – 420 с.
7. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст. : структурування, методологія, художні позиції / Р. Т. Шмагало. – Львів : Українські технології, 2005. – 578 с.
8. Коновець С. В. Творчий розвиток учителя образотворчого мистецтва : монографія / С. В. Коновець. – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 384 с.
9. Хижна О. П. Художньо-педагогічна діяльність учителя початкової школи (теоретико-методологічний та методичний аспекти): Монографія. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 456 с.
10. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : Посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко. – Х. : Веста : Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.
11. Козир А. В. Теорія та практика формування професійної майстерності вчителів музики в системі багаторівневої освіти : монографія / А. В. Козир. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 468 с

Рецензент: д.пед.н., професор С. В. Лісова.